

АГРАРНЕ ПИТАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ГАЛИЧИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті представлено аналіз праць українських істориків, державних діячів, лідерів політичних партій, які активно досліджували аграрні відносини у Галичині під кутом зору приналежності її до Другої Речі Посполитої. Акцентуючи увагу на земельних питаннях, вони засуджували антиукраїнську колонізаційну політику Польщі щодо українського населення. Автор робить висновок, що особливістю української галицької економічної думки була її державницька позиція щодо оцінки аграрних процесів періоду 1921-1939 років.

Ключові слова: аграрне питання, міжвоєнна Польща, громадсько-політична думка, науково-теоретична спадщина.

Kryukov A.

THE AGRARIAN QUESTION IN UKRAINIAN PUBLIC AND POLITICAL OPINION GALYCHYNA INTERWAR PERIOD

The analysis of labours of the Ukrainian historians, statesmen, leaders of political parties, that actively investigated agrarian relations in Galychyna under the corner of belonging of her to the Second Thing Посполитої, is presented in the article. Accenting attention on the landed questions, they reprobated антиукраїнську колонізаційну politics of Poland in relation to the Ukrainian population. An author draws conclusion, that the feature of the Ukrainian Halychyna economic idea was her state position in relation to the estimation of agrarian processes a period is 1921-1939.

Keywords: agrarian question, intermilitary Poland, public-political idea, scientific and theoretical heritage.

Актуальність порушеної у статті проблеми бачимо у двох площинах – теоретичній та практичній. Питання аграрного розвитку Галичини періоду Другої Речі Посполитої відобразилося в українській та зарубіжній історичній науці. Відразу після завершення Першої світової війни з'явилися публікації, в яких висвітлювалася аграрна політика польських урядів у 1921-1939 рр. Ця проблема за того часу була настільки важлива, що жодне більш або менш серйозне дослідження з історії міжвоєнної Польщі не могло її обійти увагою. Особливістю історіографії цього періоду є те, що вона представлена переважно працями не фахових істориків, а безпо-

середніх свідків тогочасних подій, лідерів політичних партій, організацій, громадських діячів, які мають важливе джерелознавче та історіографічне значення.

З іншого боку, наразі важливим завданням економіки України є реформування її аграрного сектора. У такій ситуації зростає роль досліджень, спрямованих на вивчення в історичній ретроспективі досвіду аграрної політики польських урядів періоду Другої Речі Посполитої задля використання його на практиці за сучасних умов. Історія Польської держави, яка посідає особливе місце в міжнародній європейській спільноті як у минулому, так і сьогодні, є повчальною. Попри складні внутрішні та міжнародні умови повоєнної доби, її досвід у ділянці вирішення аграрної проблеми може стати корисним і для України як найближчого сусіда і постійного партнера, що перебуває на шляху реформування і демократизації всіх сфер суспільства.

Мета статті – проаналізувати праці українських громадсько-політичних діячів щодо аграрної політики Другої Речі Посполитої.

Питання аграрної політики польських урядів міжвоєнного двадцятиріччя ХХ ст. є предметом дослідження вітчизняних науковців, його різноманітні аспекти порушували З. Баран, С. Бунечко, О. Вербова, В. Виздик, Б. Гудь, І. Кватира, В. Комар, О. Кондратюк, В. Смолей та ін. Проте, незважаючи на існуючу кількість наукових розробок, залучення нових окремих джерел дозволяє глибше дослідити цю проблему.

Аграрне питання поряд із національним посідає в працях українських істориків, економістів, громадських, державних діячів міжвоєнного періоду одне з чільних місць. Більшість авторів (Ю. Бачинський, І. Витанович, В. Кучабський, Ю. Павликовський, С. Томашівський, Є. Храпливий та ін.) розкривають негативні соціально-економічні явища в галицькому селі, несправедливу дискримінаційну аграрну політику Польщі щодо українців, фіксують безліч фактів, подають унікальні подорожні звіти в галузі економіки та сільського господарства того часу.

Важливими ґрунтовними дослідженнями є праці Євгена Храпливого (1898-1949) – головного ідеолога агрономії на західноукраїнських землях, визначного громадського діяча, публіциста, журналіста, видавця науково-популярної та періодичної літератури для селян, професора, доктора економіки, організатора масової фахової аграрної підготовки селян. Передовий український економіст є автором значної кількості друкованих наукових, науково-публіцистичних статей і праць, у яких виступає за раціональне господарювання, розвиток українського села [15; 16; 17; 18].

Велика увага звернена на розвиток системи сільськогосподарської освіти українського юнацтва. Є. Храпливий, зокрема, наголошував: «...на молодь мусимо звернути увагу, якщо хочемо мати з неї добрих громадян і розумних господарів, виховати молодь, зацепити їй усі добрі прикмети, загартувати її волю, сталити її характер, плекати її душу... Молодь мусить зрозуміти, що у наших умовах вона сама повинна взятися за роботу над собою і своїми власними зусиллями мусить добувати те знання і ту освіту, яку повинна дати їй загальноосвітня та хліборобська школа» [16; с. 43].

Тільки впродовж 1929-1939 рр. вийшло у світ 524 публікації Є. Храпливого, присвячені сільському господарству [7; с. 3]. Як показує дослідження, його праці мали прикладний характер, ґрунтувалися на глибокому аналізі місцевого матеріалу.

Означена аграрна проблема тією чи іншою мірою представлена у студіях видатного українського історика, дослідника Галичини, публіциста, громадського та політичного діяча Степана Томашівського (1875-1930), яка налічує понад 50 фунда-

ментальних праць із вітчизняної історії, понад 200 рецензій і статей [12]. Особливе місце в них посідає тема галицького села за умов Другої Речі Посполитої. Гострою проблемою, яка розроблялась ученим у контексті аграрного питання, стала проблема приватної земельної власності. Її успішне вирішення він бачив у боротьбі за автономію, яка б поліпшила важке становище українського населення.

Досліджуючи десятилітній період в історії Галичини (1918-1928), С. Томашівський із боєм писав, що за цей період аграрне питання не зазнало змін на краще. Акцентуючи увагу на земельних питаннях, галицький історик засуджує антиукраїнську політику Польщі щодо українського населення. Уряд Польщі, посилюючи з кожним наступним роком колонізаційну політику, виношував ідею повного політичного, культурного та економічного знищення українського народу, влада фактично перетворила Західну Україну на аграрно-сировинний придаток і ринок збуту промислової продукції центральних та західних районів Польщі, що негативно позначилося на економічному житті західноукраїнських земель [14; с.17].

Заслуговує на увагу творча спадщина представника української консервативної думки Василя Кучабського (1895-1945) – члена Наукового товариства імені Шевченка, доктора філософії, історика, публіциста, громадсько-політичного та військового діяча, однак на сьогодні вона залишається маловідомою широкому загалові. Як політичний діяч та історик, він висловлював власне бачення аграрного питання в Галичині. Зокрема, у праці «Отверта відповідь польському консервативі» В. Кучабський здійснює докладний аналіз колонізації українських земель, описує наслідки аграрних реформ Польщі в економічно відсталій Галичині, зосереджує увагу на процесі майнового розшарування західноукраїнського селянства та його боротьби проти національного та соціального гноблення, розкриває теоретичні аспекти організації сільського господарства [6].

В. Кучабський указує на хибність міркувань Романа Дмовського щодо стабільності Польської держави. Політика колонізації українців у Другій Речі Посполитій повністю збанкрутіла. Ані за десять років, як передбачав Станіслав Грабський, ані за п'ятнадцять, за ідеєю Романа Дмовського, українство не було колонізоване, бо «українська народність черпала, черпає і буде черпати свої стихійні, ірраціональні відпорні сили з самого духу своєї рідної землі» [11].

Суспільно-політичний діяч Юліан Бачинський (1870-1937) є непересічною постаттю українського політикуму в Галичині. Розглядаючи питання земельної власності, він, як і С. Томашівський, наголошує, що Галичина все більше перетворюється на джерело збуту товарів для економічно розвиненіших частин Польщі, а її мешканці все більше страждають від відносного перенаселення, масового безробіття, обезземелення селянства, великих злиднів та еміграції. Ю. Бачинський дає полі-тико-економічне обґрунтування ідеї української незалежності. Вихідною методологією його висновку щодо незалежності Української держави була економічна: «гнет і визиск економічний слабшої нації сильнішою повів за собою гнет і визиск національний, а одночасно і гнет політичний» [1; с. 60].

Саме за допомогою економічних чинників Ю. Бачинський науково обґрунтував необхідність відновлення державності українців на всіх її етнічних територіях. На сторінках більшості своїх праць («Україна ingredenta» (кілька разів перевидувалась), «Поділ Галичини» та ін.) він розглядає державу як продукт саме соціально-економічного розвитку. Великі капітали прагнуть до поглинання менших, а останні, щоб зберегтися, змушені об'єднуватися в конкурентній боротьбі проти сильніших. У книжці-збірці статей «Большевицька революція і Українці» (1925-1928), статтях «Росія і Україна» (1919), «На роздоріжжю західноукраїнської інтелігенції» (1933),

«Третя Німеччина» (1933) він аналізує аграрну політику польських урядів, підкреслює колонізаторську політику Польщі щодо галицького села за міжвоєнної доби ХХ ст., увиразнює своє ставлення до цього, а також власне бачення шляхів вирішення українського питання, виступає за автономію західноукраїнських земель.

Ю. Бачинський вказує на важливість вирішення саме аграрного питання, пише про негативні наслідки аграрних реформ Польщі: позбавлений можливості вберегти своє господарство від розорення, український селянин змушений, по-перше, йти на заробітки до поміщика чи багатого селянина за мізерну плату, по-друге, брати позики, внаслідок чого потрапляти у боргове рабство до лихварів, по-третє, продавати своє майно й шукати кращої долі в місті, по-четверте, відторгнений панським маєтком і селом, – емігрувати [2, с. 156].

Ю. Павликовський (1888-1949) – провідний галицький кооператор і агроном, громадсько-політичний діяч, економіст і публіцист – автор програми відбудови сільського господарства, що включала розбудову кооперації, завдяки якій селянин міг знайти захист від експлуатації та злиднів, розвивати власну економіку за складних умов дискримінаційної політики Польщі, адже, на його думку, «колонізація нашої Батьківщини при її ускладнених аграрних відносинах стає питанням не тільки економічно-соціальним, але у високій мірі політичним» [9; с. 4].

Отож вихід зі стану занепаду Ю. Павликовський та його однодумці вбачали насамперед у широкому розвитку західноукраїнської кооперації, адже позитивно вирішити аграрне питання українського «напівспролетаризованого селянства могла «попри заспокоєння голоду землі ...доцільна кооперативна організація хліборобів» [10; с. 54.]. Запорукою цього була діяльність крайового товариства «Сільський господар», його централь у Львові, філій та гуртків у всьому краї. Саме ця інституція мала стати речником рільничих інтересів західних українців.

Ю. Павликовський активно пропагував свої ідеї через тодішні періодичні видання. Він один із засновників та співпрацівників часописів «Кооперативна республіка», «Господарсько-кооперативний часопис», «Кооперативний вісник» та ін. У своїх наукових працях, таких як «Земельна справа у Східній Галичині», «Критичний огляд статистики після стану з дня 30 вересня 1921 року», «В обороні рідної землі», «За землю Батьківщини» та інших, Ю. Павликовський встає на захист природних, економічних, історичних прав народу на землю як споконвічну спадщину. Ці праці покладені в основу плану економічного відродження сільського господарства Західної України міжвоєнного періоду. Автор визнає індивідуальну приватну Власність, від держави вимагає законів, котрі б забезпечували вільний розвиток економічної, фінансової та соціальної політики, котра б належним чином захистила інтереси трудящих та їхньої організації.

Ю. Павликовський (1888-1949), Є. Храпливий (1898-1949), працюючи в умовах польського правління на західноукраїнських землях, розробили засади української національної економічної політики, найважливішої її частини – аграрної. Обґрунтовувалася еволюція споживчих селянських господарств у товарні господарства на основі свідомої організованості та самодіяльності, що реалізувалися шляхом розвитку сільськогосподарської кооперації та агроекономічної праці.

Ю. Павликовський – не тільки теоретик кооперативної ідеї, а й практик, який втілював її у життя: член Державної сільськогосподарської ради, Львівської хліборобської палати, Львівської збіжжевої і товарної біржі, різних крайових комісій.

З-поміж когорти українських громадсько-економічних діячів виокремлюємо Іллю Витановича (1899-1973) – вченого, культурно-освітнього діяча, історика економічної думки, педагога. Наукова активність і продуктивність І. Витановича

позначена його участю в діяльності відновленого на чужині Наукового товариства ім. Т. Шевченка, створенні «Енциклопедії українознавства», заснуванні часопису «Український історик» та Українського історичного товариства, написанні низки праць із історії та економіки України, яким належить помітне місце в історії розвитку української науки.

Здобуваючи вищу освіту у Львівському університеті, І. Витанович цікавиться економічними проблемами, за наукового керівництва видатного польського історика-економіста Ф. Буяка захищає докторську дисертацію «Аграрна політика Галицького сейму в цифрах крайового бюджету (1861-1914)». Наукові заслуги І. Витановича були визнані сучасниками: його обрано дійсним членом НТШ, де він очолює комісію з національної економіки, соціології та статистики.

З-поміж об'ємного наукового здобутку заслуговують на увагу студії І. Витановича над аграрною проблематикою в Україні різного часу: три статті, зокрема «Як жило українське село в давнині. Історія українського селянства: у 3-х ч.», «Селянська доля від часів Хмельниччини до 1948 року» та «Українське селянство на шляху до перемоги», опубліковані 1936 р. у серії відділу суспільно-історичних наук «Самоосвіта»; праця «Західноукраїнське село, його історія та сучасний стан» [3], видана у Подєбрадах 1938 р.; статті «Аграрна криза», «Аграрна політика», «Аграрний лібералізм», вміщені в «Сільськогосподарській енциклопедії»[13].

Підсумовуючи стислий огляд праць українських громадських діячів, науковців, присвячених аграрному питанню в Галичині 1921-1939 рр., зазначимо, що досягненням та особливістю української галицької економічної думки була її державницька позиція. Вперше було заявлено, що суспільно-національне і соціально-економічне відродження нерозривно пов'язані, а для досягнення цієї мети необхідна праця всіх верств української громадськості.

Таким чином, галицькі вчені міжвоєнного двадцятиріччя, як-от І. Витанович, В. Кучабський, Ю. Павликовський, С. Томашівський, Є. Храпливий та ін., активно досліджували аграрні питання, зосереджували увагу на характеристичні економічного життя Галичини. Їх праці мали не лише теоретичне, але й практичне значення, безпосередньо впливали на життя західноукраїнського села. Спільним для таких праць є те, що автори підкреслювали важливість запровадження аграрних реформ, захист господарських інтересів селян, надання їм юридичної консультації щодо купівлі, продажу землі, нерухомоті, одержання кредитів, поширення інформації стосовно способів підвищення ефективності та продуктивності полів.

Наукові погляди та досвід відомих діячів Галичини міжвоєнного періоду щодо аграрного питання, збагачені сучасними науковими розробками, могли б бути корисними, особливо з метою відродження сучасного українського села, що сьогодні, як відомо, перебуває в умовах матеріальної, духовної та моральної деградації.

Подальших досліджень потребує проблема порівняльного аналізу аграрних реформ у Галичині в оцінці вітчизняних та польських громадських, політичних, державних діячів, науковців міжвоєнного двадцятиріччя ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ¹ Бачинський Ю. «Україна ігредента». – Берлін: Вид-во української молоді, 1924. – 237 с.
- ² Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К.: Основні цінності, 2001. – 256 с.
- ³ Витанович І. Західноукраїнське село, його історія та сучасний стан. – Подєбради: УТГІ, 1935. – 73 с.
- ⁴ Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Із праць історично-філософської секції НТШ. – Нью-Йорк: ТУК – Тов. Української Кооперації, 1964. – 624 с.

-
- ⁵. Гелей С., Бабенко С. Українська кооперативна ідея в загальноєвропейському контексті. – К.: «Вісті», 2003. – 160 с.
- ⁶. Кучабський В. Отверта відповідь польському консервативі. – Львів: Наклад видав. Кооперативи «Мета», 1932. – 236 с.
- ⁷. Лубкович Н. Громадська і наукова діяльність Євгена Храпливого (1898-1949 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». – Тернопіль, 2012. – 25 с.
- ⁸. Павликовський Ю. Аграрна справа на західноукраїнських землях. – Львів: НТШ, 1934. – 68 с.
- ⁹. Павликовський Ю. За землю Батьківщини. Реферат виголошений на протестаційних зборах українського Львова дня 15 жовтня 1936 в справі колонізації українських земель Польщі. – Львів, 1936. – 40 с.
- ¹⁰. Павликовський Ю. Кооперативна республіка. – 1934. №2. – С.54.
- ¹¹. Портнов А. Василь Кучабський: концепція українсько-польських взаємин з консервативної перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrterra.com.ua/developments/history/modern/portnov_tomashi.htm.
- ¹². Портнов А. Степан Томашівський: біографічний нарис, концепція української історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrterra.com.ua/developments/history/modern/portnov_tomashiv.htm.
- ¹³. Сільськогосподарська енциклопедія: у 3-х т. / за ред. Є.Храпливого. – Львів: Б.р. – Зшиток 1. – С. 3.
- ¹⁴. Томашівський С. Десять літ українського питання у Польщі. Переклад стенограми відчиту ураженого «інститутом дослідів національних справ у Варшаві 12.IV.1929». – Львів, 1929. – 48 с.
- ¹⁵. Храпливий Є. За хліборобську справу: Про те, як основувати кружки та філії «Сільського господаря» та як в них працювати. – Львів, 1932. – 245 с.
- ¹⁶. Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель. – Львів: Накладом фонду «Учітеся брати мої», 1936. – 347 с.
- ¹⁷. Храпливий Є. Як піднести наше хліборобство. – Львів: Накл. Крайового госп. т-ва «Сільський Господар», 1932. – 38 с.
- ¹⁸. Храпливий Є. Шляхи праці нашої суспільної агрономії. – Львів: Накл. крайового госп. т-ва «Сільський Господар», 1932. – 35 с.